

BİRİNCİ FASIL

[Tasavvuf İlminin Tanımı, Konusu, İlkeleri ve Problemleri]³²

Allah bizi ve seni te'yid etsin, bil ki, Allah Teâlâ'ya vâsıl olmak ilmî [teorik] ve amelî [pratik] olmak üzere iki kısımdır.³³

Bunlardan amelî vuslat, amel edenin yaptığı amelde basîret üzere olması için ilmî olan vuslata bağlıdır.³⁴

İmdi, ilimler mevzûları³⁵ ile birbirlerinden ayırırlar.³⁶

Her bir ilmin mevzûu, kendisinde o ilmin zâtî arazlarının³⁷ araştırıldığı şeydir.³⁸ O halde ma'rûz (arazların kendisine iliştigi şey, cevher³⁹), mevzûdur (konu). Arazlar ise ilmin meseleleridir.⁴⁰

Kuşkusuz bir ilmin meselelerinin tamamı ya bedihîdir, ya kesbîdir veya bir kısmı bedihî bir kısmı kesbîdir.⁴¹

Eğer meselelerinin tamamı bedihî ise ki, bu durum sadece bazı zihinler için mümkündür, bu durumda bunlar sair ilimlerin ilkeleridirler.

Eğer kesbî iseler bu durumda bu kesbî meseleler kendisiyle bilindikleri bedihî durumlara bağlı olurlar.

Eğer ilmin meselelerinden bir kısmı kesbî, bir kısmı bedihî ise bu durumda bedihî olan meseleler kesbî olanların ilkelerini teşkil ederler.

Şüphe yok ki, bu tâife yani sûfiler ancak mazharları ve tecellîgâhlarının ilâhî zâta vâsıl olması bakımından Allah'ın zâtı, isimleri ve sıfatları hakkında araştırma ve açıklama yaparlar. O halde bu ilmin konusu Allah'ın zâtı, Onun ezeli nitelikleri ve ebedî sıfatlarıdır.⁴²

Bu ilmin problemleri ise kesretin Allah'ın bir olan zâtından çıkması ve tekrar ona dönüşünün keyfiyeti⁴³, ilâhî isimler ve rabbânî vasıfların mazharlarının açıklanması, Allah erlerinin Allah'a dönmelerinin keyfiyetinin ve onların sülûklarının, mücâhedelerinin ve riyâzatlarının keyfiyetinin açıklanması ve dünyada ve âhiretteki bütün ameller, fiiller ve zikirlerin sonuçlarının hakikatteki sâbit bir vecih üzere açıklanmasıdır.

Bu ilmin mebâdîsi yani ilkeleri ise bu ilmin tanımının ve faydasının bilgisi, sûfilerin bu ilimle ilgili kurdukları terminolojinin bilgisi ve bu ilimde araştırılacak olan problemlerin kendisi üzerine kurulması için hakîkati bedihî olarak bilinen şeyin bilgisidir.

İmdi, konusunun şerefi ve problemlerinin yüceliğinden dolayı bu ilim bütün ilimlerin en şerefli ve onların en yücesidir.⁴⁴ Her ne kadar kelâm ve felsefe ilimlerinin konuları bu ilmin konusuyla aynı olsa da, kulun rabbine nasıl vâsıl olacağını açıklamaz. İbâdet ve tâatte⁴⁵ bulunmanın ve ilim tahsil etmenin en yüksek matlabı [araştırdığı şey] ve en yüce hedefi olan Allah'a yakınlığın kazanılmasının keyfiyeti bu iki ilimde araştırılmaz. Bu iki ilme müntesip âlimlerin vehimleriyle ve fehimleriyle elde edilen bilgilerinden

anlaşılan, ancak fikrî nazarlarının yarattığı bir şey olup ezeli Hakk değildir.⁴⁶

Bu ilmin tanımına gelince: Bu ilim, sıfatları, isimleri ve mazharları bakımından Allah'ı, mebde' ve meâd ahvâlini⁴⁷, âlemin hakikatlerini ve bu hakikatlerin tek hakîkate ki, bu tek hakikat Allah'ın zâtıdır, dönüşlerini bilmek; cüz'î kayıtların sıkıntılarında nefsi kurtarmak adına yapılan sülûk ve mücâhedenin yolunu ve aynı şekilde nefsin mebde'ini ve mutlaklık ve küllîlik niteliğini tanımaktır. Böylece bu tanımdan bu ilmin faydası da bilinmiş oldu.

Bu ilim keşfidir, zevke dayalıdır ve *vecd ve vücûd* sahipleri ve müşâhede ehlinen⁴⁸ başkasının bu ilimden nasibi yoktur.⁴⁹

Her ne kadar durum böyle olsa da, ilm-i zâhir ehlinin bu ilmin üzerine kurulduğu bir aslının bulunmadığını, bu ilimden hiçbir şey elde edilemeyeceğini, bilakis bu ilmin şairâne tahayyüllerden ibaret bulunduğunu ve bir düşünce felâketi olduğunu, bu ilmin ehlinin, ilimleri hakkında burhanlarının⁵⁰ bulunmadığını, sadece keşfi bilgi iddiası olduğunu ve bu yüzden bu ilme yönelmeye gerek olmadığını zannettiklerini gördüğümde bu ilmin mevzûunu, ilkelerini ve problemlerini açıkladım.

Hem bu eserde, hem *Mukaddemâtü Şerhi'l-Fusûs* isimli eserimde ve hem de tasavvuf ilmi hakkında yazmış olduğum diğer risâlelerde zikrettiğim deliller ve burhanları ancak zâhir ulemâsını kendi yollarıyla delillerini çürütmek ve kendi yöntemleri üzere onları ikna edip susturmak üzere getirdim.⁵¹ Zîra müşâhede ehlinin keşifleri onlar aleyhine bir delil değildir. Keşf ehlinin söylediklerine delil olan âyet ve hadislerin zâhiri, zâhir ulemâsı katında te'vil edilmiştir. Bundan

dolayı onlarla birlikteyken onların lisaniyla konuşmamız gerekir. Nitekim Allah Teâlâ “*Ve biz her gönderdiğimiz resûlî ancak içinde bulunduğu kavminin diliyle gönderdik*” (İbrâhim, 4) buyurmuştur. Allah bizim söylediklerimize vekildir. Ondan yardım dilenir. Ve Odur doğru yola ileten.

İKİNCİ FASIL

Sûfîlerin Bazı İstılabları

Bil ki, ilâhî zat kendi kendisi olmaklığı bakımından [min haysu hiye hiye]⁵² ele alındığında, herhangi bir sıfatla vasıflanmış veya vasıflanmamış olmasından daha genel bir anlam ifade eder.⁵³ Bu nedenle sûfîler nezdinde ilâhî zat “hüviyyet”⁵⁴ ve “hakikatü'l-hakâyık”⁵⁵ diye isimlendirilmiştir.⁵⁶

Yine ilâhî zat, yalnızca kendisi üzerine zâid olan sıfatlardan mücerret olması bakımından⁵⁷ “ahadiyyet”⁵⁸ ve “amâ”⁵⁹ diye adlandırılmıştır.

Kemâl sıfatlarının tamamıyla vasıflanması itibariyle ilâhî zat “vâhidiyyet”⁶⁰ diye adlandırılır ve tanrılık vasfı [ulûhiyyet]⁶¹ da bunun kapsamındadır.⁶²

Sıfatlar eğer lütuf ve rahmete ilişkinseler cemâlî sıfatlar⁶³ olarak adlandırılırlar. Kahır ve heybete ilişkin sıfatlar ise bu durumda celâlî sıfatlar⁶⁴ olarak nitelendirilirler. Her biri için cemâl ve celâl vardır. Yani cemâlî sıfatların celâlî ve celâlî sıfatların ise cemâlî vardır.

Halkî mazharların⁶⁵ zat nurlarında yok olmaları ve fenâ⁶⁶ bulmaları dikkate alındığında bu durum cem' makamı olarak isimlendirilir.⁶⁷

Halkî mazharların zatta fenâ bulmamaları dikkate alındığında, zat ve halkî mazharların durumu fark makamı⁶⁸ olarak adlandırılır.

Fark makamı birinci fark ve ikinci fark olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci fark ile Hakk'a vuslat öncesi farkı, ikincisi ile de Hakk'a vuslattan sonrası farkı kastediyoruz.

Birinci fark Hakk'tan perdelenmiş olanların, ikinci fark ise kemâle erdiren kâmillerin fark hâlidir.

Bazen bu makama cem'den sonraki fark (el-fark ba'de'l-cem'), benliğin silinmesinden sonraki ayıklık (es-sahv ba'de'l-mahv), fenâdan sonraki bekâ hâli (el-bekâ ba'de'l-fenâ), ikinci ayıklık (sahv-ı sâni) vb. isimler de verilir. Bu makam kulun baygınlığından sonra ayılmasıdır. Yani Hakk'ın kula tecellî etmesi ve böylece kulun eniyetinden/varlığından ifnâ kılması, böylece kulun taayyün dağının paramparça olması ve enâniyyet/benlik Tûr'unun kaybolmasının ardından Hakk Teâlâ'nın kula ikinci bir varlık vermesi ve kula aklını bahşetmesi, böylece kulun tekrardan kendisine hâkim olması durumudur. Bu ikinci varlık vuslattan sonra kazanılmış olduğundan dolayı hakkânî varlık olarak adlandırılır. Böylece Hakk, kulun varlığının Hakk'la kâim olduğunu kendisinden kaynaklanmadığını kula öğretir ki, kul bundan önce varlığının kendi nefsiyle kâim olduğunu zannetmekteydi.

Hazret-i ilâhiyyeye vâsıl olmak kulu rabbine çeken ezeli inâyete bağlıdır. Bundan dolayı, kulun bidâyetteki hâli sahv (ayıklık) ile mahv (dağılma ve yok olma) hâli arasında sürekli devreder. Mahv hâli ile sekr (mânevî sarhoşluk) hâlini kastetmekteyiz. Sekr, insanın aklının kendisinden gitmesiyle insana gelen bir hâldir. Tıpkı şarap sarhoşluğunda olduğu

gibi bu hâlden dolayı da birtakım fiiller ve sözler ortaya çıkar ki, bunlara aklın müdahalesi yoktur. Lâkin bu iki sarhoşluğun arasında yerden göğe kadar fark vardır.

Bu sarhoşluk muhabbetin, cezbenin,⁶⁹ tevfik ve inâyetin sonucudur, bunda çalışıp gayret göstermenin hiçbir katkısı yoktur. Bu hâl mahubpların hâli olup muhiblerin⁷⁰ hâli değildir. Çünkü muhiblerin cezbedilmeleri ancak mücâhede ve sülûktan uzaklaşmak anlamına gelir. Bu durumu yeri geldiğinde zikredeceğiz.

Sûfîlerin vicdân,⁷¹ vecd,⁷² vücûd,⁷³ şuhûd,⁷⁴ ‘iyân,⁷⁵ mükâşefe,⁷⁶ müşâhede,⁷⁷ telvîn ve temkîn⁷⁸ vb. gibi bilinir olduklarından dolayı kitaplarda yazılmış ve yaygınlık kazanmış olan diğer ıstılâhlarına gelince bunlar en ufak bir mülâhaza ile öğrenilir şeylerdir. Sözü uzatmış olma korkusundan dolayı bunları açıklamayı bıraktık. Hamd, celîl ve cemîl olan Allah’a aittir.

Bölüm Dipnotları

- 32 Bir bilginin kendisine ilim denilmesi için onun belirli bir konusunun, bu konuya bağlı olarak kendisi için kanıt aradığı problemlerinin/mesâil, bu problemlerin araştırılırken araştırma için dayanak noktası olacak olan ilkelerinin/mebâdî olması gerekir. Müellif tasavvufun bir ilim olduğunu göstermek amacıyla bu bölümde öncelikle bir ilmin gerekleri hakkında bilgi vermekte, böylece tasavvufun ilim oluşunu göstermeyi hedeflemektedir.
- 33 Müellifin de işaret buyurduğu üzere Allah'a vâsıl olmak yani mârifetullahı elde etmek iki kısma ayrılır. Bunlardan ilki nazarî irfan diye de bilinen ilmî vuslattır. Nazarî irfan vücûdun/varlığın tecellileri, mertebeleri ve düzenini yetkin bir biçimde açıklayan bir ilimdir. Dolayısıyla bu ilim Allah, âlem ve insan hakkındaki gerçek görüşü yansıtır. Bu ilmin sahibine ârif veya muhakkik denir. Ârif bu bilgisinde tümevarımsal çıkarımlardan hareket etmez. Yani bu bilgi rasyonel bir bilgi değildir. Ârif, vücûdun ve eşyanın hakikatlerinin gerçekte buldukları hâl üzere olan bilgisini mükâşefe ve müşâhede yöntemi ile elde eder. Bununla birlikte mükâşefe ve müşâhedenin de tıpkı rasyonel bilgide olduğu gibi birtakım ölçüleri [mi'yâr] vardır. Ârifin bilgisi, Allah'ın şerîatta vazettiği mânevî temrinler vâsıtasıyla gerçekleşen kalbin tasfiyesi ve nefsin teziyesi ile yani pratiğe dayalı yaşama ve seyr u sülûk vâsıtasıyla elde edilir. Bu süreç ise amelî vuslata veya amelî irfâna karşılık gelir. Nefsin yalnızca amelî veya yalnızca nazarî bakımdan yetkinleştirilmesi istenilen hedefe insanı ulaştırmaz. Söz gelimi insan kendisini nazarî olarak yetkinleştirdiğinde ve amelî ihmal ettiğinde belki Allah'ı bilmek konusunda bir miktar yol katedebilir. Ancak bu yol onu muhabbete yani Allah sevgisine ulaştırmayacağından dolayı eksiktir. Muhabbet bilgiyi bilgi de daha fazla muhabbeti doğurur. Dolayısıyla tasavvuf amelle desteklenmeyen bir yetkinliği kabul etmez. Bu konuda tasavvufun görüşünün özeti "*Siz bildiklerinizle amel edin, Allah size bilmediklerinizi öğretir*" hadîsidir. Sadece amel yoluyla yürümek de bilgi olmaksızın gerçekleşmez. Çünkü yukarıda da zikrolunduğu üzere sülûk, şerîatta vazolunan mânevî temrinler üzerinden yapıldığında ancak insanı yetkinliğe

ulaştırır. Bu da asgarî olarak şerîatın ilm-i hâl dediğimiz kısmını bilmeyi gerektirir. Bunu bilmeden amel etmek mümkün değildir. Dolayısıyla bilgi ve amel birbirinin olmazsa olmazı ve birbirini gerektiren unsurudur.

- 34 Bir şeyh elinde seyr u sülûk eden kimsenin sülûkunda geçtiği mertebeler, bu mertebelerde karşılaşıacağı durumlar ve sülûkun sonuna dair teorik bilgiye sahip olması onu sülûkun pratiklerini yerine getirirken dikkatli davranmaya yöneltir.
- 35 Bir ilmin konusu/mevzûu, kendisinde o ilmin hakikatinden, o ilme mensup hâllerden ve o ilme zâtı dolayısıyla âriz olan durumlardan bahsedilen şeydir. Mesela metafiziğin konusu varlık, fiziğin konusu hareket, matematiğin sayı, tıbbın konusu insan bedeni, biyolojinin canlılıktır. Bilimler birbirlerinden konuları bakımından ayrışırlar. Ayrıca bazı bilimlerin konusu diğer bazı bilimlere göre daha genel veya daha özel olabilir. Daha genel olan bilimler daha özel olanları kuşatırlar. Bunun nedeni konusu/mevzûu diğer bilime göre daha genel olanın daha özel olanı içermesidir.
- 36 Kayserî'nin işaret ettiği gibi ilimler birbirlerinden konularının farklılığı dolayısıyla ayrışırlar. Bununla birlikte aynı konuyu paylaşan ilimler de vardır. Söz gelimi tefsir, tefsir usûlü, kıraat, tecvid, hat gibi ilimlerin tamamının konusu Kur'an yani Allah'ın kelâmıdır. Bu gibi durumlarda ayrışma bu ilimlerin gaye (maksat) ve faideleri bakımından gerçekleşir. Buna göre tefsir Kur'an'ın yorumlanmasını gaye edinir. Usûl Kur'an'ı yorumlamayı değil yorumun nasıl yapılması gerektiğini açıklamayı gaye edinir. Kıraat ve tecvid ilimlerinin de konusu Kur'an'dır. Bu iki ilim ise Kur'an'ın okunuşu ile ilgilenir. Biri yani kıraat ilmi Kur'an'ın birbirinden farklı rivâyetler yoluyla gelen okunuş biçimleriyle ilgilenir. Diğerisi yani tecvid ise harflerin çıkış noktaları ve sıfatlarına uygun biçimde Kur'an'ın okunmasını hedefleyen bir ilimdir. Hat ise Kur'an'ın güzel yazılmasını gaye eden bir ilimdir. Dolayısıyla ilimlerin birbirinden ayrışması sadece mevzû yani konu itibariyle değil aynı zamanda gaye ve faide itibariyle gerçekleşir. Müellif ilerleyen satırlarda kelâm ve felsefe ilimlerinin de konularını tasavvuf ilminde

olduğu gibi varlık/vücûd olarak tespit ettiklerini belirtecek ve bu ilimler arasındaki ayrışmaya dikkat çekecektir.

- 37 Zâtî araz konuya (mevzû) vâsıtasız biçimde ilişen veya konunun tanımında bulunan şeydir.
- 38 Meselâ metafizik ilmi için varlık, geometri için ölçme bu ilimlerin konularını oluşturur.
- 39 Cevher, mantık, felsefe ve kelâmda kendi başına bulunan, değişmeyen, daima bir yüklem konusu olup kendisi yüklem olmayan öz mevcut anlamına gelen bir terimdir. Bir başka tarifte cevher mekânda bizzat yer kaplayan yani mütehayyiz olan ve bu mekânda yer kaplaması ve kendi başına mevcut olması başka bir varlıktan kaynaklanmayan şey demektir. Aristo felsefesinin temel kavramlarından olan ousia (Οὐσία) (İngilizce: substance) kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır. Aristo cevheri “ne bir konunun yüklemi olan, ne de bir konuda bulunan şey” diye tanımlamıştır. Mesela bir insan veya at ferdi bir cevherdir. Aristo’ya göre cevherler bu şekilde müşahhas ve ferdi varlıklar için kullanıldığında onlara “ilk cevherler” denir. Ayrıca Aristo’ya göre bu ilk cevherleri içine alan türler ve türleri içine alan cinsler de cevher olarak adlandırılabilir. Mesela fert olarak insan insan türüne, insan türü canlı cinsine aittir ve bu sıralamada tek tek insanlar ilk cevherler, tür ve cinsler ise ikinci cevherlerdir. Aristo ilk cevherlerin ikinci cevherlerden daha gerçek olduğunu söyler. İkinci cevherler ilk cevherlere yakınlıkları nisbetinde gerçek cevherler olurlar. Aristo böylece hocası Platon’un ideler görüşünden farklı bir görüşü benimser. Cevher terimi İslâm düşüncesinde “ayn” diye adlandırılmıştır. Bazı kelâm âlimleri cevherlerin basit ve mürekkep cevherler olmak üzere ikiye ayırırlar. Bölünemeyen cevherler varlığın en küçük birimi olarak kabul edilir. Buna cevher-i ferdi, cüz-i lâ yeteazzâ ve cevher-i basit denir. Bu Antikçağ’da Elealı Zenon’un sonsuz küçüğe doğru bölünebilirlik fikrine karşı geliştirilmiş bir anlayıştır. Bu anlayışa göre akıl ve nefis basit yani bölünemeyen cevherler kategorisine girer. Mürekkep cevherlere ise cisim denir. Yine cevherler maddeden ayrı olan cevherler ve maddi cevherler olarak da tasnif edilmiştir. Buna göre madde ve sûretten